

Sandra Radenović, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Beogradu, Beograd, Srbija*

Željko Čaćija, Sportska redakcija B92, Beograd, Srbija

Sportsko tijelo – nekad i sad¹

SAŽETAK

Autori razmatraju pojam tjelesnosti kao ključan pojam u sociologiji tijela, ali i kao neizostavan pojam u sociologiji sporta. Osim obrazloženja pojma tjelesnosti kao karike koja spaja ove dvije posebne sociološke discipline, autori na brojnim primjerima razmatraju sportsko tijelo nekada i sad. Koje su to grane sporta koje danas insistiraju na izuzetnoj 'definiciji tijela' i podvrgava li se svaki sportaš ovom trendu? Postoje li razlike između muškog i ženskog sportskog tijela nekad i sad kroz različite grane sporta i jesu li te razlike odraz širih društvenih promjena koje insistiraju na vrhunski definiranom sportskom tijelu ili je ipak riječ o individualnom izboru svakog sportaša? Kakav je utjecaj načina ishrane, ali i korištenja dopinga na promjene u definiranju tijela sportaša? Kakva je veza trenda kiborgizacije i promjena vezanih uz sportsko tijelo u suvremenom svetu? – autori pokušavaju odgovoriti na postavljena i slična pitanja.

Ključne riječi: sociologija sporta, sociologija tijela, tjelesnost, sportsko tijelo

¹ Rad je proširena verzija izlaganja koje je pod istim naslovom predstavljeno u okviru Godišnjeg simpozija Hrvatskoga filozofskog društva "Filozofija i tjelesnost" (Zagreb, 27. - 29. 11. 2014.) (*Filozofija i tjelesnost*, publikacija, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2014: 56). Rad je napisan u okviru rada na projektu III 41004 (Retke bolesti) koji je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije na kome je S. Radenović suradnica.

* Adresa za kontakt: Sandra Radenović, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Beogradu, Beograd, Srbija Blagoja Parovića 156, 11 000 Beograd, e-mail: sandra.radenovic@fsfv.bg.ac.rs; Željko Čaćija, Sportska redakcija B92, Beograd, Srbija, Autoput za Zagreb 22, 11 000 Beograd, e-mail: zeljko.cacija@b92.net

1. Uvod: sociologija tijela i sociologija sporta

Sociologija tijela definira se kao posebna sociološka disciplina ili grana sociologije koja istražuje načine na koje naša tijela podliježu različitim društvenim utjecajima. Može se definirati i kao sociološka disciplina koja proučava utjecaj društvene sredine na naša tijela. Neki sociolozi smatraju da je sociologija tijela samo dio sociologije zdravlja i bolesti kao posebne sociološke discipline (Radenović, 2014: 156). Jedna od ključnih tema na koju se fokusira sociologija tijela jest društvena promjena, odnosno, utjecaj društvene promjene na naša tijela, na tjelesnost. Pojava kiborgizacije čovjeka kojom se označava nastanak kiborga, spoj živog i neživog, dakle spoj čovjeka kao živog organizma i umjetnog dijela, na primjer, umjetnih donjih ekstremiteta, jest plastičan primjer utjecaja društvene promjene na naša tijela. Primjer kiborgizacije jasno ukazuje na promjene u sportu uvjetovane ogromnim promjenama, točnije napretkom medicine i tehnologije u suvremenom dobu. Primjeri očiglednih promjena izgleda sportaša, košarkaša i atletičara nekad i sad mogu se razmatrati kao posljedica društvenih promjena koje se odražavaju i na pristup sportu u kome dominira tjelesna snaga, pa tek kasnije tehnika. Nekada mršavi igrači postali su veoma krupni, s jasno definiranim mišićima ruku i ramenog pojasa, a slična promjena uočljiva je i kod atletičara, naročito u sprinterskim disciplinama, gdje atleti imaju vrlo razvijen i definiran gornji dio tijela. Spomenimo i primjer anoreksije (*anorexia nervosa*), poremećaja smanjenog apetita ili potpune averzije prema hrani u čijoj se osnovi nalazi strah od debljanja. Svakako da je, pored psiholoških činitelja, jedan od uzroka ovog poremećaja i kulturni, odnosno društveni utjecaj s obzirom na činjenicu prisutnosti imperativa mršavosti kao ideala ljepote koji diktiraju moda i modna industrija, a sve više tinejdžerki slijepo slijedi ovaj ideal u želji da sliči mršavim manekenkama. Sličan je i primjer bulimije (*bulimia nervosa*), poremećaja hranjenja koji, kao i anoreksija, osim svoje psihološke osnove zasigurno ima i društvenu dimenziju. Bulimičari, slično anoreksičarima koji se izgledniju, često koriste laksative, diuretike i pilule za mršavljenje kako bi smanjili težinu, a namjerno nakon prejedanja izazivaju povraćanje. Često su anoreksija i bulimija povezane i zasigurno nećemo pretjerati ako kažemo da je velikim dijelom društveni kontekst koji propagira ideal mršavih djevojaka odgovoran za pojavu ovih poremećaja. Dakle, jasno je da brojne društvene promjene u suvremenom svijetu dovode do novih rizika i izazova koji utječu na ljudska tijela i zdravlje ljudi. Zadatak sociologije tijela je istražiti društvene i kulturne faktore koji utječu na tjelesnost i zdravlje ljudi. Tjelesnost možemo odrediti kao vidljivo tijelo, organizam, biološku osnovu čovjeka, ali i šire, ostalih živih bića. Budući da nas interesira isključivo ljudsko tijelo, zadržat ćemo se na određenju tjelesnosti kao osnovnog, vidljivog elementa ljudske egzistencije. Otuda je ono što prvo zapažamo kod neke osobe baš

njegova/njena tjelesnost i to prvenstveno boja kože kao osnovni, vidljiv aspekt tjelesnosti, a zatim spol, odnosno rod. Sve druge vidljive manifestacije tjelesnosti jesu: konstitucija, odnosno tjelesna građa, potom dužina i boja kose, stil odijevanja, način hoda itd. Spomenimo i to da pored vidljivih postoje i nevidljive manifestacije tjelesnosti, kao što je genetski identitet svake individue, a sve nabrojene manifestacije tjelesnosti jesu značajan dio identiteta svake individue (Radenović, 2014: 157-158). Danas, recimo, sve veći broj ljudi tetovira svoja tijela jer je tetovaža postala ne samo ukras i modni trend, već i način da se manifestira vlastiti identitet slikom ili porukom koju vlasnik tetovaže upućuje svojoj okolini. Svakako da je i ovdje riječ o društvenim promjenama koje utječu na tjelesnost. Podsjetimo da su tijekom XIX. i XX. stoljeća tetovaže nosili mahom vojnici, ali i zatvorenici, i šire, ljudi s društvenih margina, no danas je situacija sasvim drukčija. Bez obzira na uzrast, spol, društveni status ili obrazovanje, tetovaže su postale modni hit i dio identiteta svakog pojedinca. Slično možemo primijetiti da su sredinom XX. stoljeća muškarci obrijane glave bili mahom oni koji su izišli iz zatvora ili koji su boravili u vojsci, dok se za muškarce duge kose vjerovalo da su homoseksualci. Jasno je da pod utjecajem globalnih društvenih promjena danas na kratku ili dugu kosu gledamo sasvim drukčije, te da obrijanu glavu kao modernu frizuru možemo sresti i kod djevojaka, dok dugu, njegovanu kosu redovito nose i muškarci, bez obzira na seksualnu orijentaciju. Spomenimo i fenomen metroseksualaca te lamberseksualaca², koji jasno ukazuju na prisutnost i utjecaj društvene promjene u shvaćanju seksualnosti, ali i vlastitog izgleda i njege, dakle, tjelesnosti.

Svi nabrojeni primjeri upućuju na teme koje intrigiraju sociologiju tijela, a koje su, pak, u tijesnoj vezi s tjelesnošću svakog pojedinca (Radenović, 2014: 156-159).

Kada je riječ o sociologiji sporta kao posebnoj sociološkoj disciplini, istaknimo da se ona bavi pitanjima konteksta i društvene uvjetovanosti sporta, odnosno proučavanjem utjecaja društva na sport, ali i povratnog utjecaja sporta na društvo. Razvoj sociologije sporta kao teorijske i empirijske discipline nije samo jednostavna posljedica razvoja suvremene sociologije, točnije, njenog rasprostiranja na sve novije i novije pojave, već ova sociološka disciplina ukazuje na usku međuzavisnost između razvoja sporta i razvoja određenih područja društvenog života, određenih pojava u kulturi i civilizaciji. Suvremena istraživanja u sociologiji sporta promatraju sport kao oblik kulture, sport u svakodnevnom životu, komercijalizaciju sporta, sport kao

² Metroseksualac se definira kao urbani muškarac bilo koje seksualne orijentacije koji troši mnogo vremena i novca kako bi poboljšao svoj fizički izgled jer ima snažan smisao za estetiku (Radenović, 2014: 143). S druge strane, lamberseksualac se može definirati kao suprotnost metroseksualcu jer umjesto uskih hlača od traper, majica s aplikacijama i glatko obrijane brade (stil metroseksualca) nosi široke hlače od traper, karirane košulje i bradu 'od tri dana', ali isto kao metroseksualac troši znatne sume novca za njegovanje svog stila itd. Ovi su fenomeni u posljednje vrijeme veoma atraktivni za brojna istraživanja u okviru sociologije tijela.

spektakl (Koković, 2007: 567). Brojna istraživanja u sociologiji sporta posvećena su i sve prisutnijem nasilju u sportu, odnosno njegovim različitim manifestacijama (Koković, 2010). U suvremenoj sociologiji sporta prisutne su mnogobrojne definicije sporta koje su nerijetko suprotstavljene, a smatra se da tome pridonosi prvenstveno neodređeni pojam 'sportska igra', odnosno, tvrdnja da je sport igra. Otuda se definicije sporta mogu podijeliti u tri skupine. U okviru prve skupine definicija sociolozi sporta smatraju da je sport borba čovjeka sa samim sobom, drugim čovjekom i silama prirode, prirodnim preprekama; u drugoj skupini definicija sport se određuje kao odgojna društvena institucija koja je prožeta igrom, a čiji je cilj tjelesno i duhovno usavršavanje ličnosti i, konačno, u trećoj skupini definicija, sport se određuje kao racionalna djelatnost, sveukupnost dostignuća u određenom području društvenog života (Kuljić, Koković, 2012: 193). U svim spomenutim određenjima sporta nalaze se pojmovi srodni sportu, kao što su igra, tjelesno vježbanje, odgojna djelatnost/odgoj, takmičenje/takmičarska djelatnost, tjelesna kultura te rekreacija³. Bitno je istaći da sustav tjelesne kulture čine: tjelesni odgoj učenika kao institucionalizirana djelatnost čiji su korijeni izvaninstitucijski; rekreacija građana, ali ne samo odraslih, već i djece i mladih kao njihov slobodni izbor koji društvo potiče i materijalno pomaže i, najzad, vrhunski, takmičarski, reprezentativni sport kao izraz duboko osobnih poriva za aktualizacijom ličnosti u što društvo na različite načine ugrađuje svoje interese (Matić, Bokan, 2005: 80). Otuda je izjednačavanje sporta s rekreacijom, tjelesnim odgojem te tjelesnom kulturom posve neopravdano, iako je riječ o srodnim pojmovima. Slično, neopravdano je izjednačavanje pojma sporta s pojmom igre, te pojmom tjelesne aktivnosti. Spomenimo ukratko da je igra aktivnost koja nema drugih ciljeva izuzev sebe same, točnije, ona je aktivnost po sebi, dok je sport institucionalizirana igra u kojoj postoji izvjestan period stjecanja vještina. Osnovna razlika između igre i sporta je u tome što je za sport bitan rezultat, dok igra nema drugog cilja osim sebe same (Radenović, 2014: 224). Dalje, ako se sportu pride samo s njegove vanjske strane, tjelesno vježbanje, odnosno, ako se tjelesna aktivnost može uzeti kao suštinska odrednica sporta. Ipak, ne smijemo predvidjeti činjenicu da je tjelesna aktivnost, odnosno vježbanje kao trening, karakteristična i za druge djelatnosti, recimo vojne profesije i one djelatnosti koje zahtijevaju vježbanje, što još jednom govori u prilog neopravdanosti izjednačavanja sporta i tjelesne aktivnosti (Kuljić, Koković, 2012: 195). Najzad, od svih spomenutih pojmova, najbliži pojmu sporta jest pojam takmičarske djelatnosti, odnosno takmičenja, jer je najkarakterističnija specifičnost sporta baš takmičenje. Ako bi izgubio takmičarski smisao, sport bi negirao svoju temeljnu karakteristiku: svaki sport proizvodi pobjednike i pobijeđene, te uključuje

³ O sportu i bliskim pojmovima vidjeti detaljnije: Radenović, 2014: 222-230.

pobjedničko afirmiranje nad protivnikom, samim sobom, vremenom, prostorom (Kuljić, Koković, 2012: 196-197).

Karika koja spaja sociologiju tijela i sociologiju sporta kao dvije posebne sociološke discipline može se prepoznati u spomenutom pojmu tjelesnosti. Naime, sociologija tijela istražuje načine na koje naša tijela podliježu različitim društvenim utjecajima, dok sociologija sporta izučava utjecaj društva na sport, ali i povratni utjecaj sporta na društvo, točnije, pitanja konteksta i društvene uvjetovanosti sporta. U društvene utjecaje koje izučava sociologija tijela spada i sport, a pritom bi trebalo imati na umu vezu sporta i društva na kojoj insistira sociologija sporta. Brojne su teme na koje se fokusira sociologija tijela, a koje su nezaobilazne i za sociologiju sporta, na primjer, shvaćanje zdravlja i bolesti, proces starenja, kao i faktori koji utječu na zdravlje, sportske povrede te problem dopinga (Radenović, 2014: 167-168). Sve nabrojene teme koje se izučavaju kako u sociologiji tijela, tako i u sociologiji sporta, neposredno ili posredno su vezane za izučavanje različitih aspekata tjelesnosti. U vezi s pojmom tjelesnosti jest i pojam sportskog tijela koji ćemo razmotriti u sljedećem odjeljku rada.

2. Sportsko tijelo. Primjeri.

Najprije ćemo pokušati definirati pojam sportskog tijela. Spomenimo da u relevantnoj literaturi nismo naišli na konkretnu definiciju sportskog tijela u okviru sociologije tijela. Sportsko tijelo mogli bismo odrediti kao tijelo onih pojedinaca koji se redovito bave tjelesnom aktivnošću, bez obzira je li riječ o rekreaciji ili različitim vrstama sporta (amaterski, profesionalni, masovni, elitni, netakmičarski, takmičarski, vrhunski sport⁴). Pretpostavke sportskog tijela bile bi manifestno – prvenstveno mišićavost i atletska građa, a latentno – izdržljivost, kao i 'utreniranost' tijela i duha, točnije, ono što bi se kolokvijalno moglo nazvati 'biti u formi' ili 'imati dobru kondiciju'. Dakle, sportsko tijelo jest manifestno i latentno oličenje zdravlja i snage, potpuni sklad tijela i duha. U tom smislu, ovakvo shvaćanje sportskog tijela korespondira s idealno-tipskom definicijom zdravlja koja potječe od Svjetske zdravstvene organizacije i koja pod zdravljem podrazumijeva ne samo odsutnost bolesti ili iznemoglosti, već stanje potpunog tjelesnog, duševnog i socijalnog blagostanja (uspor.: Radenović, 2012: 127). Otuda bi određenje sportskog tijela bilo idealno-tipsko određenje, a u ovom radu bit će razmotreno kroz primjere kao sportsko tijelo pojedinaca koji se profesionalno bave sportom. Na primjerima ćemo pokazati da danas ne postoji značajna razlika između muškog i ženskog sportskog

⁴ Detaljnije o klasifikaciji sporta pogledati: Radenović, 2014: 229-243, Kuljić, Koković, 2012: 210-217.

tijela, točnije, ukazat ćemo na trend maskulinizacije ženskog sportskog tijela. Primjeri će ukazati i na neophodnost preispitivanja shvaćanja sportskog tijela kao oličenja zdravlja i snage.

Primjer 1. Kiborgizacija. Ogroman napredak medicine i tehnologije učinio je da ono što je nekada bilo nezamislivo danas bude svakodnevica osoba s invaliditetom, omogućivši im da se takmiče, iako nemaju ud ili udove. Podsjetimo na Oscara Pistoriusa, sprintera iz Južnoafričke Republike, šampiona Paraolimpijskih igara koji je bilježio izuzetne rezultate zahvaljujući umjetnim donjim ekstremitetima⁵. Spomenimo i mladu srpsku košarkašicu, reprezentativku Natašu Kovačević, kojoj je poslije teške prometne nesreće morala biti amputirana lijeva noga do koljena. Svoju prvu utakmicu poslije godinu i po dana od amputacije noge i ugrađivanja umjetnog uda Nataša je uspješno odigrala u Francuskoj u okviru tradicionalnog humanitarnog meča 'Šampionke srca' gdje je u jedanaest minuta na terenu postigla dva boda i skok. Postoje također i mišljenja nekih eksperata koji smatraju da umjetni donji ekstremiteti čak daju prednost u sprinterskim disciplinama od deset ili više sekundi u odnosu na konkurente koji imaju prirodne ekstremitete⁶. Riječ je o spomenutoj pojavi kiborgizacije čovjeka kojom se označava nastanak kiborga, spoj živog i neživog, dakle spoj čovjeka kao živog organizma i umjetnog dijela, u navedenom slučaju, umjetnih donjih ekstremiteta. Primjer kiborgizacije, točnije, umjetnih udova, jasno ukazuje na promjene u sportu uvjetovane ogromnim promjenama, točnije napretkom medicine i tehnologije u suvremeno doba. Istovremeno, kiborgizacija otvara i brojna etička pitanja, recimo, kako postići pravednost u takmičenju između "prirodnih" i "kiborgiziranih" sportaša, smiju li se uopće takmičiti "prirodni" i "kiborgizirani" atletičari ili, pak, stvara li kiborgizacija umjetne, kiborgizirane pobjednike itd.⁷ Konačnih odgovora na ova i slična pitanja nema, ali svakako da ogromne i nezaustavljive promjene u tehnologiji i medicini direktno utječu i na promjene u sportu otvarajući brojna sociološka pitanja i etičke dileme koje zaslužuju ozbiljne analize (Radenović, 2014: 59-60).

Primjer 2. Individualne i/ili društvene promjene? Ako usporedimo fotografije domaćih košarkaša krajem 80-ih godina XX. stoljeća s njihovim fotografijama nekoliko godina kasnije, kada su postali igrači NBA lige, uočava se velika razlika u izgledu. Zbog različitog pristupa sportu, naročito u SAD-u, treneri su od igrača tražili da "nabace masu", jer se u NBA ligi igra zasniva na tjelesnoj snazi, pa tek kasnije na tehnici. Tako su nekada mršavi igrači postali veoma krupni, s jasno definiranim

⁵ Vidjeti www.oscarpistorius.com.

⁶ Vidjeti detaljnije www.trčanje.rs

⁷ Iscrpne i originalne analize kiborgizacije daju Igor Čatić i Ivana Gregurić. Vidjeti npr.: Čatić, Gregurić, 2009; Gregurić, 2012; Gregurić, Čatić, 2013; Čatić, Bahtijari, Gregurić, 2013.

mišićima ruku i ramenog pojasa. Slična promjena uočljiva je i kod atletičara, i u muškaraca i u žena, naročito u sprinterskim disciplinama, gdje atleti imaju vrlo razvijen i definiran gornji dio tijela. Kada je riječ o sportskom tijelu žena sportašica, jasno je uočljiva izražena mišićavost koja ne zaostaje za mišićavošću muškaraca sportaša, te se otuda može govoriti o svojevrsnom trendu maskulinizacije ženskog tijela⁸. Spomenimo i to da, kao i mnogi sportaši, sportašice danas veoma često tetoviraju svoje tijelo, ili pak nose frizure iste ili slične kao i muškarci sportaši (kratko ošišane, ekstravagantnih, katkad upadljivih oblika, najčešće kod nogometašica i nogometaša⁹).

Možemo se zapitati je li u ovim primjerima riječ o individualnoj promjeni ili obliku šire, društvene promjene? Može li se govoriti o promjeni načina ishrane i cjelokupnog stila života kao uzroku promjene izgleda sportaša? Može li se, pak, razmatrati i korištenje nedozvoljenih sredstava, steroida, jer se tako brže i učinkovitije postiže željena građa, točnije, spomenuta konstitucija, ali i bolji sportski rezultati? (Radenović, 2014: 60-61)

Jednoznačan odgovor na prvo pitanje ne možemo dati jer smatramo da se, recimo u okviru nesumnjivog trenda maskulinizacije sportskog tijela žena sportaša, svaka sportašica odlučuje hoće li uz svoju neizbježnu mišićavost u cilju što boljih sportskih rezultata forsirati 'muškobanjast izgled' ili pak 'klasičan ženski izgled' (dugačka kosa) itd. Dakle, na djelu je šira društvena promjena koja se ogleda u neizbježnoj značajnoj mišićavosti mnogo većoj nego prije dva ili tri desetljeća, kao odrazu imperativa što boljih sportskih rezultata ili pak "principa pobjede po svaku cijenu", no svaki sportaš/sportašica odlučuje o vidljivim, vanjskim manifestacijama (tetovaže, frizura) vlastitog sportskog tijela. Podsjetimo da se ova šira društvena promjena očituje i u ogromnim promjenama i napretku medicine i tehnologije, koji je omogućio, kako smo spominjali, bavljenje vrhunskim sportom za osobe s invaliditetom. I ne samo to. Nezaustavljiv napredak medicine omogućio je suvremenom čovjeku, bio on/ona sportaš ili ne, da jedan dio života provede u spolu/rodu s kojim je došao na ovaj svijet, a da se kasnije podvrgne medicinskom zahvatu promjene spola. Ovakvi

⁸ Nisu, pak, rijetki slučajevi prvakinja u *fitnessu* i *bodi-bildingu* koje pored neizbježne mišićavosti imaju i sili-konske grudi, te se u tom slučaju ne bi moglo govoriti o izraženoj maskulinizaciji, već o očiglednom ogromnom razvoju medicine i estetske kirurgije koje omogućavaju svakom pojedincu da mijenja, 'nadograđuje' svoje tijelo u skladu s vlastitim željama i idealima ljepote.

⁹ No, zanimljiv je i slučaj srpske nogometašice, golmanke subotičkog Spartaka, Ljiljane Gardijan, kojoj je izbornica doslovce u lice rekla da neće biti pozvana u srpsku reprezentaciju sve dok ne pusti kosu. Naime, izbornici smeta što Gardijan nosi kratku kosu, a to navodno nije ženstveno, i zbog toga je ne želi u reprezentaciji usprkos činjenici što je Gardijan najbolja srpska golmanica (vidjeti detaljnije <http://sport.blic.rs/Fudbal/Domaci-fudbal/262542/Diskriminacija-Ne-branim-za-Srbiju-zbog-muske-frizure>). Dakle, usprkos sve prisutnijem trendu maskulinizacije sportskog tijela sportašica, postoje i slučajevi njihove diskriminacije upravo zbog 'muškobanjastog' izgleda, o čemu nećemo posebno raspravljati u ovom radu.

slučajevi zabilježeni su i u svijetu vrhunskog sporta. Podsjetimo ukratko na slučaj bivšeg menadžera čuvenog boksača Lennox Lewisa, Franka Maloneyja, koji ima 61 godinu i koji trenutno prolazi kroz proces promjene spola. Maloney napominje da je, iako se dvaput ženio, rođen u 'pogrešnom tijelu' i da je oduvijek znao da je zapravo žena, kao i to da više ne bi mogao živjeti s tim teretom (Radenović, 2014: 134). Spomenimo i vrhunskog sportaša, Brucea Jennera, nekada muškarca i olimpijca, danas ženu, Caitlyn Jenner, koji se iz istih razloga odlučio na promjenu spola¹⁰. Podsjetimo i na slučaj atletičarke Heidi Krieger, europske šampionke iz Istočne Njemačke koja se takmičila u bacanju kugle i koja je od svoje šesnaeste godine sustavno dobivala doping anaboličkim steroidima (bez svog znanja, primajući ga od trenera i sportskih liječnika), nakon čega je veoma brzo počela dobivati sekundarne seksualne karakteristike muškaraca. Heidi je kasnije izvršila promjenu spola i danas je Andreas Krieger. Ovaj primjer zasigurno ukazuje na velik problem dopinga i jasno odražava imperativ "pobjede po svaku cijenu" koji karakterizira suvremeni vrhunski sport i koji direktno utječe na tijela sportaša, na njihovu sveukupnu tjelesnost. Kao takav, nezaobilazna je tema i u sociologiji tijela i u sociologiji sporta. Najzad, spomenimo i slučaj južnoafričke atletičarke Caster Semenya koja očigledno ima sekundarne seksualne karakteristike muškog spola kao moguću posljedicu androgenosti, te se čak razmišljalo o njenoj diskvalifikaciji tijekom takmičenja 2009. godine, što ukazuje na brojne etičke dileme koje su sve prisutnije u suvremenom sportu.

Kada je riječ o korištenju nedozvoljenih sredstava radi postizanja željene građe, točnije, veće mišićavosti, ali i značajnijih sportskih rezultata, susrećemo se s kompleksnim poljem problematike dopinga u sportu.

Kako podsjećaju autori, povijest dopinga i korištenja brojnih supstancija koje poboljšavaju tjelesnu spremu, snagu i izdržljivost, vrlo je dugačka (Aleksić, Savić, 2015: 15). S medicinskog stajališta doping svakako predstavlja zanimljivo i kontroverzno pitanje, a definira se kao zloupotreba kemijskih sredstava, ali i drugih vrsta medicinskih intervencija (na primjer, zamjena krvi), kojom sportaši pokušavaju nadmašiti u rezultatima ostale sportaše ili vlastite najbolje rezultate, a vrlo često na štetu vlastitog zdravlja (Aleksić, Savić, 2015: 15). Jedno od najzanimljivijih pitanja u vezi s dopingom odnosi se na upotrebu anaboličkih (androgenih) steroida. Ovi preparati prvi put su izdvojeni 1930. godine i od tada imaju široku primjenu u medicini. Anabolički steroidi koriste se kao zamjenska hormonska terapija, zatim

¹⁰ Primijetimo da spomenuta dva primjera promjene spola nisu ključna za razumijevanje samog koncepta sportskog tijela, već smo ih naveli kao ilustraciju nezaustavljivog napretka medicine. Naime, mogućnosti koje pružaju suvremena medicina i tehnologija permanentno jačaju i razvijaju širu društvenu promjenu koja se jasno očituje na tijelima ljudi današnjice, bili oni sportaši ili ne.

kao supstancije koje indiciraju rast kostiju, stimuliraju apetit, utječu na razvoj sekundarnih seksualnih karakteristika kod muškaraca. Našli su svoje mjesto i u liječenju teških bolesti, kao što su tumorska kaheksija i AIDS. Fiziološki učinak anaboličkih steroida ogleda se u povećanju mišićne mase, a samim tim i snage, zbog čega su se počeli koristiti i u sportu, prije svega u bodi-bildingu. U listopadu 1954. godine liječnik američkog atletskog tima John Ziegler slučajno je na jednom takmičenju u dizanju utega u Beču razgovarao s liječnikom ruskog tima, koji mu je na večeri nakon takmičenja rekao da ruski dizači utega dobivaju preparate testosterona i da zbog toga imaju značajno bolje rezultate. Odmah po povratku u Ameriku Ziegler je počeo uzimati male doze testosterona, a ubrzo je u eksperiment uključio i trenera američkog tima Boba Hoffmana i dva dizača utega, Jima Parka i Yaza Kuzahara. Sva četvorica su povećala tjelesnu masu i značajno popravila svoje sportske rezultate. No uskoro su se javili i brojni neželjeni učinci (Aleksić, Savić, 2015: 16). Lista neželjenih učinaka anaboličkih steroida dugačka je. Oni dovode do promjene razine kolesterola, pojave akni, povišenja krvnog pritiska, oštećenja jetre, ginekomastije, opadanja kose, impotencije i pojave strija (Aleksić, Savić, 2015: 18). Jedna od jasno vidljivih karakterističnih pojava jest i promjena na koži u vidu izrazito proširenih pora na licu, što je naročito vidljivo kod dizača utega. No, usprkos svemu, rezultati brojnih istraživanja ukazuju na to da je stav profesionalnih sportaša prema doping u prilično liberalan. Podsjetimo na istraživanje provedeno 1995. godine koje je pokazalo da bi 98,5 % profesionalnih sportaša koristilo doping ako bi znali da neće biti uhvaćeni i ako bi znali da će uz pomoć dopinga pobijediti na takmičenjima. Čak 53 % bi koristilo doping ako bi znali da će pobijediti na svakom takmičenju sljedećih 5 godina, a zatim umrijeti od posljedica dopinga (Šarović, 2015: 38).

Na osnovi svega navedenog jasno je da je problematika dopinga veoma kompleksna i da valjana analiza ovog problema mora obuhvatiti ne samo medicinske i etičke već i psihološke i sociološke aspekte, koji insistiraju na razmatranju društvenog konteksta koji pogoduje korištenju dopinga, te razmatranju utjecaja trenda ogromnog razvoja medicine i tehnologije na tijela sportaša, i na tijela suvremenog čovjeka uopće.

Primjer 3. Naprasna smrt sportaša. Na primjeru naprasne smrti sportaša pokazat ćemo da shvaćanje sportskog tijela kao oličenja zdravlja i snage nije neupitno. Kako se navodi u relevantnoj literaturi, u sudskoj medicini se naprasna prirodna smrt (lat. *mors subita naturalis*, engl. *sudden unexpected death*) definira kao umiranje za kratko vrijeme iz prirodnih uzroka prividno zdravih osoba (Savić, Aleksić, 2015: 52). Umiranje je u ovim slučajevima iznenadno i neočekivano zato što se radi o osobama koje su za svoju okolinu slovile kao zdrave (prividno zdrave). Poznata je činjenica da

određena patološka stanja u organizmu mogu dugo postojati bez ikakvih simptoma i znakova, sve do naglog pogoršanja koje je praćeno brzim nastupanjem smrtnog ishoda. Dobar primjer za to su aneurizme (vrećasta proširenja) arterija na osnovici mozga, koje su najčešće malih dimenzija i ne prouzrokuju nikakve tegobe, do trenutka kada nastane njihov rascjep i uslijedi smrtonosno subarahnoidalno krvarenje (izljev krvi između dvaju listova meke moždanice). Sličan primjer su i mnoga srčana oboljenja, kao kronična ishemijska bolest srca, uzrokovana aterosklerotskim promjenama na srčanim (venskim) arterijama – koronarna bolest srca. Nekada tegobe postoje, ali su blage i/ili nespecifične, stoga se ne shvaćaju kao znak postojanja potencijalno smrtonosnog oboljenja (Savić, Aleksić, 2015: 52).

Naprasna ili iznenadna smrt sportaša poznata je još od antičkih vremena – 490. godine p. n. e. mladi grčki vojnik Filipides pretrčao je rastojanje od Maratonskog polja do Atene, objavio pobjedu Atenjana nad Perzijancima, potom pao i umro, podsjećaju Savić i Aleksić (Savić, Aleksić, 2015: 53)¹¹. Slučajevi naprasne smrti aktivnih sportaša u današnje vrijeme su relativno rijetki, ali po pravilu izazivaju veliku pažnju javnosti i medija, naročito ako se radi o svjetski čuvenim sportašima¹². To su iznenadne, neočekivane smrti jer se smatra da su aktivni sportaši najzdraviji dio populacije. Iznenadna smrt sportaša predmet je brojnih diskusija u medicinskim i sportskim krugovima i značajna tema stručnih i znanstvenih radova (Savić, Aleksić, 2015: 53). Savić i Aleksić zaključuju da iznenadna smrt sportaša predstavlja ozbiljan problem u suvremenom sportu i da je, nažalost, njegov neminovni pratilac (Savić, Aleksić, 2015: 66). Iako učestalost ovog fenomena globalno promatrano nije velika, svaki pojedinačni slučaj predstavlja tragediju prije svega za umrlog sportaša, ali svakako i za njegovu porodicu i klub u kojem se takmičarski bavio sportom. U prevenciji iznenadne smrti sportaša izuzetno je značajno adekvatno funkcioniranje medicinske službe zadužene za praćenje zdravstvenog stanja sportaša, ali i odgovoran odnos svakog pojedinog sportaša prema svom vlastitom zdravlju (Savić, Aleksić, 2015: 66).

Na primjeru naprasne smrti sportaša ukazali smo na činjenicu da shvaćanje prema kome su aktivni sportaši najzdraviji dio populacije nije neupitno, te da otuda i

¹¹ Napomenimo da bi slučaj Filipidesove smrti kao naprasne smrti sportaša trebalo ipak uzeti s rezervom. Naime, Filipides je bio glasnik u svojstvu trkača na duge staze, dakle, neka vrsta sportaše u današnjem smislu riječi, ali sama činjenica da je umro i nije previše neobična. Točnije, prema dosadašnjim saznanjima, on je neposredno prije smrti istrčao dužinu današnjeg maratona, ali je i u prethodna dva dana istrčao oko 240 km. Takav napor bi vjerojatno bio prevelik i za današnjeg profesionalnog maratona, pa u tom slučaju ne bismo rekli da je sasvim zdrav čovjek umro bez ikakvog očiglednog razloga, imajući na umu navedenu definiciju naprasne smrti sportaša.

¹² Savić i Aleksić navode da se u sredstvima javnog informiranja najveći broj izvještaja o iznenadnoj smrti sportaša odnosi na slučajeve iznenadne smrti nogometaša. Ovi autori navode brojne zabilježene slučajeve iznenadne smrti nogometaša, ali i drugih sportaša. Vidjeti: Savić, Aleksić, 2015: 53-55.

shvaćanje sportskog tijela sportaša kao oličenja snage, zdravlja i izdržljivosti, zahtijeva preispitivanje.

3. Zaključak

Pojam tjelesnosti obrazložili smo kao vid karike koja spaja sociologiju tijela i sociologiju sporta kao dvije posebne sociološke discipline, a zatim smo na brojnim primjerima razmotrili pojam sportskog tijela. S obzirom na to da prema dosadašnjim saznanjima u relevantnoj literaturi nismo naišli na konkretnu definiciju sportskog tijela u okviru sociologije tijela, ponudili smo definiciju sportskog tijela kao tijela onih pojedinaca koji se redovito bave tjelesnom aktivnošću, bez obzira je li riječ o rekreaciji ili različitim vrstama sporta (amaterski, profesionalni, masovni, elitni, netakmičarski, takmičarski, vrhunski sport). Određenje sportskog tijela ponuđeno u ovom radu jest idealno-tipsko određenje, a bilo je razmotreno kroz primjere kao sportsko tijelo pojedinaca koji se profesionalno bave sportom. Kroz primjer kiborgizacije istaknuli smo činjenicu da ogromne i nezaustavljive promjene u tehnologiji i medicini direktno utječu i na promjene u sportu, otvarajući brojna sociološka pitanja i etičke dileme koje zaslužuju ozbiljne analize. Pokazali smo da danas ne postoji značajna razlika između muškog i ženskog sportskog tijela, točnije, ukazali smo na trend maskulinizacije ženskog sportskog tijela i to u cilju postizanja značajnijih sportskih rezultata. Najzad, na primjerima korištenja dopinga u čijoj osnovi se nalazi imperativ pobjede po svaku cijenu te na primjeru naprasne smrti sportaša ukazali smo i na neophodnost preispitivanja shvaćanja sportskog tijela kao oličenja zdravlja i snage.

LITERATURA

1. Aleksić, V., Savić, S. (2015), 'Bioetika sporta: Medicinska pitanja u sportu' u: *Sport, medicina, bioetika* (ur. Radenović, S., Jeremić, V.), Beograd: izdavač Sandra Radenović, str. 15–20.
2. Čatić, I., Bahtijari, D., Gregurić, I. (2013), O čemu razgovaraju kiborg, robot i avatar?, Zagreb.
3. Čatić, I., Gregurić, I. (2009), Kiborgoetika – presjecište ili poveznica bioetike i tehnioetike, Zagreb.
4. *Filozofija i tjelesnost*, publikacija (2014), Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
5. Gregurić, I. (2012), Kiborgizacija u sportu – stvaranje tijela bez granica u doba transhumanizma, *Metodički ogledi*, 19(2012), 1, 95–111.
6. Gregurić, I., Čatić, I. (2013), Ontologija kiborga i nužnost prolegomene o kiborgu, *Cres*.
7. Koković, D. (2007), "Sociologija sporta" u: *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike.

8. Koković, D. (2010), *Društvo, nasilje i sport*, Novi Sad: Mediterran Publishing.
9. Kuljić, R., Koković, D. (2012), *Sociologija i sociologija sporta*, Novi Sad: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Novom Sadu.
10. Matić, M., Bokan, B. (2005), *Opšta teorija fizičke kulture*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu.
11. Radenović, S. (2012), *Bioetika i medicina: odnos lekar-pacijent u paradigmi integrativne bioetike*, Novi Sad: Akademski knjižica.
12. Radenović, S. (2014), *Sport i društvo – sociologija sa sociologijom sporta*. Sociologija sporta, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu.
13. Savić, S., Aleksić, V., (2015), 'Naprasna smrt sportaša' u: *Sport, medicina, bioetika* (ur. Radenović, S., Jeremić, V.), Beograd: izdavač Sandra Radenović, str. 52–68.
14. Šarović, D. (2015), 'Doping u sportu' u: *Sport, medicina, bioetika* (ur. Radenović, S., Jeremić, V.), Beograd: izdavač Sandra Radenović str. 39–41.

INTERNETSKI LINKOVI

1. www.oscarpistorius.com
2. www.trčanje.rs
3. <http://sport.blic.rs/Fudbal/Domaci-fudbal/262542/Diskriminacija-Ne-branim-za-Srbiju-zbog-muske-frizure> "Ne branim za Srbiju zbog muške frizure" (autori M. Z., U. D.)

Sandra Radenović, Željko Čačija

Athlete's body – then and now

ABSTRACT

The authors consider the notion of physicality as the crucial notion within the sociology of body, but also unavoidable notion within the sociology of sport. Beside the explanation of the notion of physicality as the link that connects these two sociological disciplines, authors discuss athlete's body then and now through numerous examples. Which are the branches of sport that nowadays insist on the exceptional 'definition of body', and does every athlete go through this trend? Are there differences between male and female athlete's body then and now through different branches of sport, and are they reflection of broader social changes that insist on 'top defined' athlete's body or we are dealing with individual choice of each athlete? What is the impact of diet but also the impact of doping on the changes in the definition of the bodies of athletes? What is the connection between the cyborgization trend and changes related to the athlete's body in the modern world? – the authors attempt to answer these and similar questions.

Key words: sociology of sport, sociology of body, physicality, athlete's body